

DANA BALÁKOVÁ – VIERA KOVÁČOVÁ*

Parémie biblického pôvodu v interjazykových slovanských reláciách (na materiáli výsledkov medzinárodného sociolingvistického výskumu)

BALÁKOVÁ, D. – KOVÁČOVÁ, V.: Paroemias of Biblical Origin in Interlinguistic Slavic Context (Based on the Material from the Results of International Sociolinguistic Research). *Slavica Slovaca*, 55, 2020, No 2, pp. 223-237 (Bratislava).

The paper focuses on a selected range of paroemiological units of biblical origin. The source connection with the Bible is discussed not only on the basis of a concretizing comparison of individual paroemias with the relevant biblical texts, but also in terms of the current perception of these units as biblical units by native users of Slovak, Czech and Russian languages, and that based on the results of international sociolinguistic research. The demonstration of the current differentiated vitality (knowledge and application in speech) of these units by the representatives of the three Slavic cultural and linguistic communities also draws from its results.

Paroemias of biblical origin, phraseological/paroemiological competence, cultural competence, biblical pretext, users of Slovak, Czech and Russian language.

Úvod

Opätovný návrat k európskemu kultúrnemu dedičstvu – reflexu Biblie v jazykoch so zameraním na frazeológiu zaznamenal na prelome tisícročia, resp. počas uplynulých dvoch dekád renesanciu najmä v krajinách bývalého východného bloku. Výskumy v slovanskej lingvistiky sa uberali viacerými smermi, čo sa zreteľne prejavilo aj v spektre príspevkov tematicky vymedzeného zborníka zameraného na najdôležitejšie problémy frazeologickej biblistiky *Slovanská frazeológia a Biblia*¹ (výstup ktorého súvisel s medzinárodným rusko-slovensko-nemeckým projektom *Bible and Christianity in Phraseology*). Na viacero z aktuálnych otázok poukázal vo svojom príspevku aj J. Mlacek,² a to jednak z hľadiska definičného vymedzenia biblickej frazeológie (treba dodať, že s tým súvisí i kvantifikácia takýchto jednotiek, frazém biblického pôvodu, resp. širšie aj biblizmov, medzi ktoré sa biblické frazémy radia; napr. P. Ouředník³ udáva v českom jazyku počet 1400 biblických či parabiblických jednotiek, autori⁴ výkladového slovníka ruských biblizmov uvažujú o prítomnosti cca 2000 biblizmov v ruskom jazyku), jednak v reláciách diferencovanej produktívnosti jednotlivých pramenných textov ako zdroja smerom k frazeológii. Zdôrazňujúc kognitívnu a kognitívno-pragmatickú paradigmu frazeológie, je podľa autora nevyhnutnosťou aj zamyslenie sa nad kognitívnu kompetenciu používateľov jazyka, čo signalizuje už v názve svojej state – *Cez poznávanie k používaniu biblických*

* Doc. PhDr. Dana Baláková, PhD., Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, dana.balakova@ku.sk; Doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD., Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, viera.kovacova@ku.sk.

¹ Walter, H. – Mokienco, V. M. – Baláková, D. (eds.): *Die slawische Phraseologie und die Bibel. Slavjanskaja frazeologija i Biblija. Slovanská frazeológia a Biblia*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2013. 205 s.

² Mlacek, J.: *Cez poznávanie k používaniu biblických frazém v súčasnej komunikácii*. In: Walter, H. – Mokienco, V. M. – Baláková, D. (eds.): *Die slawische Phraseologie und die Bibel*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2013, s. 138-144.

³ Ouředník, P.: *Aniž jest co nového pod sluncem*. Praha: Volvox Globator, 2011. 277 s.

⁴ Мокленко, В. М. – Лиллич, Г. А. – Трофимкина, О. И.: *Толковый словарь библейских выражений и слов*. Москва: Издательство Астрель, 2010. 639 с.

frazém v komunikácii. A práve na ňu, na kognitívnu kompetenciu sme zamerali pozornosť aj my. Výstupom z našich medzinárodne orientovaných pozorovaní boli viaceré parciálne príspevky (napr. aj vo vyššie uvedenom zborníku), ale najmä monografické, komparačne zamerané práce: v prvom prípade na frazeologickú kompetenciu mladej generácie vysokoškôľakov slovensko-rusko-nemeckej respondentskej vzorky⁵ a v druhom prípade na cezgeneračný (mladá generácia – stredná generácia – seniori) intrajazykový a interjazykový výskum slovensko-český.⁶

Z našich širšie koncipovaných pozorovaní budeme vychádzať aj v tejto stati venovanej paremiologickým jednotkám (ďalej aj PJ), ktoré sa stali súčasťou nášho sociolingvistického výskumu poznania a používania 80-tich vybraných biblických frazém na kvantitatívne identických respondentských vzorkách.⁷ Prostredníctvom dotazníkového výskumu sme kognitívnu kompetenciu respondentov skúmali v reláciách:

a) schopnosť identifikovať pramennú bázu pôvodu v dotazníku uvedených frazém (pocit'ovanie či uvedomovanie si biblických filiácií týchto jednotiek);

b) frazeologická kompetencia v širšom zmysle na základe konfrontácie *znalosť* (odpovede poznám, používam/poznám, nepoužívam) verzus *neznalosť* (nepoznám), ako aj v komparácii *aktívna znalosť* (odpovede poznám, používam) – *pasívna znalosť* (poznám, nepoužívam);

c) frazeosémantická kompetencia (t. j. frazeologická kompetencia v užšom zmysle)⁸ probandov na základe dichotómie *viem vysvetliť* (dokladovaná sémantickou interpretáciou či ekvivalentizáciou) verzus *neviem vysvetliť* (teoretické východiská a metodika sú podrobne opísané v uvedených monografiách).

V tomto príspevku sústredíme pozornosť na prvé dva uvedené aspekty, t. j. na schopnosť respondentov identifikovať biblický pôvod jednotiek a na ich frazeologickú kompetenciu v širšom zmysle, vychádzajúc pritom z výsledkov natívnych používateľov slovenského, českého a ruského jazyka. Predtým ako sa im budeme venovať podrobnejšie vo vzťahu k vymedzeným respondentským vzorkám a sledovaným aspektom, poukážeme na to, čo zdôrazňoval vo svojom vyššie spomenutom príspevku aj J. Mlacek, t. j. všimneme si konkrétne jednotky vo vzťahu k pramennému zdroju – vo vzťahu k pretextom,⁹ ktoré sa stali bázou pre vznik skúmaných parémii. Na prezentáciu biblickej pramennej zviazanosti príslušných parémii následne nadviažeme pohľadom našich respondentov na biblický pôvod týchto jednotiek, t. j. predstavíme respondentskú percepciu skúmaných jednotiek ako jednotiek biblických či nebiblických.

Parémie v reláciách biblického pretextu

Ako sme **už spomenuli**, súčasťou skúmaného súboru 80 frazém biblického pôvodu boli aj paremiologické jednotky. Našich 17 do tohto výskumu zaradených parémii sa **k biblickým textom** pritom filiuje diferencovane – pramennou bázou štyroch z nich sú starozákonné aj novozákonné

⁵ Балакова, Д. – Ковачова, В. – Мокиенко, В. М.: Наследие Библии во фразеологии. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2013. 308 s.

⁶ Baláková, D. – Kováčová, V.: K výskumu biblickej frazeológie. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2017. 234 s. Na tento výskum následne nadviazala česká strana: uplatňujúc jednotnú metodológiu projektu, česká lingvistka J. Šindelářová pokračuje v sledovaní frazeologickej kompetencie súčasných používateľov českého jazyka aj u ďalších respondentských vzoriek. Spomedzi jej doteraz publikovaných výskumov spomeňme napr. Šindelářová, J.: Biblická frazeologie v povědomí mladé a střední generace učitelů primárních škol. In: Janovec, L. a kol. (eds.): Svět v obrazech a ve fразеологии. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017, s. 187-205.

⁷ Každú generačne vymedzenú vzorku v rámci jednotlivých výskumov tvorilo 130 respondentov.

⁸ Bližšie o členení frazeologickej kompetencie na frazeologickú kompetenciu v širšom zmysle a užšom zmysle pozri v diele: Mlacek, J. – Baláková, D. – Kováčová, V.: Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia. Ružomberok: Katolícka univerzita – Filozofická fakulta, 2009, s. 179-180.

⁹ Terminologicky vychádzame z práce T. Žilku, bližšie: Žilka, T.: Dobrodružstvo teórie tvorby. Nitra: Fakulta stredo-európskych štúdií UKF v Nitre, 2015, s. 17.

texty, ďalšie štyri majú pramennú oporu v Starom zákone a deväť jednotiek vychádza z Nového zákona. Pre ilustráciu uvádzame pramennú bázu (pretexty)¹⁰ aj slovníkovú podobu parémii len v slovenskom jazyku (ich **české a ruské** ekvivalenty **sú lexikograficky zachytené** v kompendiu **Лепта библейской мудрости**¹¹ – v tomto článku ich uplatňujeme predovšetkým **v tých častiach, v ktorých predstavujeme výsledky českých a ruských respondentov participujúcich na uskutočnenom sociolingvistickom výskume**).

Najskôr sa budeme venovať pretextom parémii viažucich sa k **obom častiam Bibliie** – k spisom Starého aj Nového zákona. K jednej z dejepisných starozákonných kníh – k Deuteronomiu [Dt 8, 3]¹² sa vzťahuje parémia *Nielen samým chlebom je človek živý*, ktorú ako citát slov Ježiša v odkaze na starozákonný text nachádzame aj v novozákonných evanjeliách – konkrétne u Matúša a Lukáša [Mt 4, 4 // Lk 4, 4]¹³. Parémia *Oko za oko, zub za zub* sa nachádza v dejepisných knihách Exodus, Levitikus aj Deuteronomium [Ex 21, 23-25 // Lv 24, 20 // Dt 19, 21], kde je uvedená v kontexte širšieho konkretizujúceho exempla¹⁴ – v Novom zákone sa s ňou stretáme v Evanjeliu podľa Matúša už v reštringovanej, v súčasnosti ustálenej podobe [Mt 5, 38].¹⁵ Z aspektu frazeológie sú produktívne starozákonné sapienciálne knihy (Príslovie a Žalmy), z ktorých vychádza parémia *Ako kto seje, tak žne* [Prís 22, 8 // Ž 126, 5]¹⁶ – v Novom zákone figuruje v apoštolskom liste Galaťanom [6, 7].¹⁷ Ďalšou z parémii viažucich sa k obom častiam Bibliie je jednotka *Kto hľadá, nájde* – v starozákonnom texte sa vzťahuje k prorockej knihe Jeremiáš [29, 12-13],¹⁸ **v Novej zmluve ju nachádzame síce v širšom kontexte, ale v už ustálenej dnešnej podobe v citáte slov Ježiša** „*Lebo každý, kto prosí, dostane, a kto hľadá, nájde, a kto klope, tomu otvorí*“ [Mt 7, 8 // Lk 11, 10].

Štyri skúmané parémie sa pramenne viažu k Starému zákonu, konkrétne k jednej prorockej a trom poučným knihám – Kazateľ, Príslovie, Žalmy. V prípade parémie *Kto seje vietor, zožne búрку* ide o knihu proroka Ozeáša [Oz 8, 7],¹⁹ **v poučnej knihe Kazateľ nachádzame parémiu Všetko má (chce) svoj čas** [Kaz 3, 1]²⁰ a so všetkými uvedenými poučnými knihami je spojená jednotka *Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne* [Ž 7, 15-16; Ž 9, 16; 57, 7 // Prís 26, 27; 28, 10 //

¹⁰ Využívame pritom katolícky preklad biblických textov, ktorý je verejnosti sprístupnený Slovenskou biblickou spoločnosťou aj v on-line podobe na webovej adrese: <https://biblia.sk>.

¹¹ Vydanie viacjazyčného kompendia *Лепта библейской мудрости* bolo iniciované členmi už zmieneneho medzinárodného projektu Bible and Christianity in Phraseology a jeho najnovšie vydanie (2019) zahŕňa výsek biblickej frazeológie – 130 ekvivalentov biblických frazém v 19-tich jazykoch. Bližšie pozri: Иванов, Е. Е. – Мокленко, В. М. – Балакова, Д. – Вальтер, Х. et al.: *Лепта библейской мудрости. Русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках. А – О* [Том 1], П – Я [Том 2]. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2019, 288 с., 308 с.

¹² Pokoril ňa a dal ti hladovať; potom ňa kýmil mannou, ktorú si nepoznal ani ty, ani tvoji otcovia, aby ti ukázal, že človek nežije len z chleba, ale že človek môže byť živý zo všetkého, čo vychádza z Božích úst.

¹³ On odvetil: „Napísané je: «Nielen z chleba žije človek, ale z každého slova, ktoré vychádza z Božích úst.»“ [Mt 4,4]

¹⁴ Ježiš mu odvetil: „Napísané je: «Nielen z chleba žije človek.»“ [Lk 4, 4]

¹⁵ Ale ak nastane nešťastie, tak dáš život za život, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, popáleninu za popáleninu, ranu za ranu, hrču za hrču [Ex 21, 23-25] // zlomeninu za zlomeninu, oko za oko, zub za zub. Aký úraz spôsobil, taký nech sa mu odplatí! [Lv 24, 20] // Nezľutuješ sa nad ním, ale: život za život, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu! [Dt 19, 21]

¹⁶ Počuli ste, že bolo povedané: «Oko za oko, zub za zub!»

¹⁷ Kto seje nepravosť, ten bude skazu žať, prút jeho prechkosti sa pominie. [Prís 22, 8] // Ti, čo sejú v slzách, s jasotom budú žať. [Ž 126, 5]

¹⁸ Nemýľte sa: Boh sa vysmievať nedá. Čo človek zaseje, to bude aj žať.

¹⁹ Keď budete volať ku mne, keď prídete a budete sa ku mne modliť, vyslyším vás. Budete ma hľadať a nájdete ma; ak ma budete hľadať celým svojim srdcom...

²⁰ Lebo vietor sejú a budú žať víchricu; nemá stebľa, neurodí múku výhonok, a ak urodí, zjedia ju cudzinci.

²¹ Všetko má svoj čas a svoju chvíľu každé úsilie pod nebom.

Kaz 10, 8].²¹ Pravdepodobným zdrojom vzniku parémie *Zakázané ovocie najviac chutí* je kniha Prísloví, v ktorej sa uvádza: „Kto je hlúpy, nech zabočí sem!“ A tomu, kto je bez rozumu, hovorí: „*Ukradnutá voda je sladšia a pokútny chlieb je chutnejší*“ [Prís 9, 16-18], čo zároveň evokuje zákaz daný človeku jesť zo stromu poznania dobra a zla [Gn 3, 3 // 2, 16-17],²² na základe čoho sa v jazykoch ustálila frazeolexéma v podobe mennej syntagmy *zakázané ovocie*,²³ hoci v takejto podobe dané spojenie v pretextoch nenájdeme.

Pretexty nasledujúcich 9 parémií, ktorým v našom výskume venujeme pozornosť, sú späť s Novou zmluvou a uvedieme ich v poradí podľa toho, či sa nachádzajú v jednom, dvoch, troch či všetkých štyroch evanjeliách, alebo v iných novozákonných pramenných zdrojoch. K Evanjeliu podľa Matúša sa vzťahujú 4 do nášho výskumu zaradené parémie. Prvou z nich je jednotka reflektujúca slová Ježiša *Kto mečom bojuje, mečom zahynie* [Mt 26, 51-52].²⁴ **Ďalšie tri jednotky sú vo vzťahu k pretexts – každá z iného hľadiska – špecifické.** Ak sa pozrieme detailnejšie na parémiu *Ľavá ruka nevie, čo robí pravá*, pri ktorej zámerne v poznámke pod čiarou uvádzame širší biblický kontext [Mt 6, 1-4],²⁵ zistíme, že oproti jej pôvodnému významu ‚netreba sa chváliť dobročinnosťou‘ viažucemu sa na podobu *Nech nevie tvoja ľavá ruka, čo robí pravá* (čes. *Necht' neví levice tvá, co činí pravice tvá* // rus. *Пусть левая рука твоя не знает, что делает правая*) došlo v sledovaných jazykoch k výraznému posunu, na čo viaceré lingvistické diela upozorňujú. V prípade frazeologizácie tejto parémie s absentujúcou časticou *nech* v jej formálnom zložení uvádzajú iný význam, a to ‚chýba vzájomná informovanosť‘ // **Ľudia, jedná, hovorí rozporne, nekoordinované a navenek zmatené** //, о людях, коллективах, или организациях, чьи действия отличаются непоследовательностью.²⁶ Slovenský lingvista F. Kočiš²⁷ v tomto prípade hovorí dokonca o ‚významovej deviacii‘.

K Evanjeliu podľa Matúša sa viaže aj jednotka *Nehádzte perly sviniam* [Mt 7, 6].²⁸ **V súvislosti s ňou** treba spomenúť, že vďaka nej sa fond biblickej frazeológie rozšíril o ďalšiu jednotku, a to na základe frazeologickej derivácie: v súčasnosti sa totiž okrem propozičnej podoby uplatňuje v jazykoch aj jej derivovaná podoba – frazeolexéma *hádzat' perly sviniam* s významom ‚dávať niečo

²¹ Hľa, hriešnik počal neprávosť, ťarchavý je zlobou a plodí zločin. Jamu vykopal a prehľbil, lež sám padol do pasce, ktorú nastrojil. [Ž 7, 15-16] // Pohania padli do jamy, ktorú kopali, a v tom osídle, čo nastrojili, chytla sa im vlastná noha. [Ž 9, 16] // Mojím nohám nastavili osídlo, až sa mi skormútila duša; predou mnou vykopal jamu, no sami do nej padli. [Ž 57, 7] // Kto kope jamu (druhému, sám) do nej padne, a kto guľa kameň (na iného), privalí jeho samého. [Prís 26, 27] // Kto na zlú cestu zväzda statočných, do svojej vlastnej jamy padne, a bezúhonní zdedia blaženosť. [Prís 28, 10] // Kto kope jamu, padne do nej a kto borí múr, uštipne ho had. [Kaz 10, 8]

²² ... ale o ovoci stromu, ktorý je v strede raja, nám Boh povedal: „Nejedzte z neho, ani sa ho nedotýkajte, aby ste nezomreli!“ [Gn 3, 3] // A Pán, Boh, prikázal človeku: „Zo všetkých stromov raja môžeš jesť. Zo stromu poznania dobra a zla však nejedz! Lebo v deň, keď by si z neho jedol, istotne zomrieš.“ [Gn 2, 16-17]

²³ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. – Балакова, Д. – Вальтер, Х. et al.: Лепта библейской мудрости. П – Я [Том 2], с. d., s. 22-26.

²⁴ Tu jeden z tých, čo boli s Ježišom, vystrel ruku, vytasil meč, zasiahol ním veľkňazovho sluhu a odťal mu ucho. Ježiš mu povedal: „Daj svoj meč na jeho miesto! Lebo všetci, čo sa chytajú meča, mečom zahynú.“

²⁵ Dajte si pozor a nekonajte svoje dobré skutky pred ľuďmi, aby vás obdivovali, lebo nebudete mať odmenu u svojho Otca, ktorý je na nebesiach. Keď teda dávaš almužnu, nevytrubuj pred sebou, ako to robia pokrytci v synagógach a po uliciach, aby ich ľudia chválili. Veru, hovorím vám: Už dostali svoju odmenu. Ale keď ty dávaš almužnu, nech nevie tvoja ľavá ruka, čo robí pravá, aby tvoja almužna zostala skrytá. A tvoj Otec ťa odmení, lebo on vidí aj v skrytosti.

²⁶ Jarošová, A. – Buzássyová, K. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda, 2011, heslo ľavý. Dostupný na: http://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html // Čermák, F.: Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné. Praha: Leda, 2009, s. 433 // Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. – Балакова, Д. – Вальтер, Х. et al.: Лепта библейской мудрости. П – Я [Том 2], с. d., s. 71.

²⁷ Kočiš, F.: Významové deviacie biblických frazeologizmov. In: Krošláková, E. (ed.): Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1993, s. 201-205.

²⁸ Nedávajte, čo je sväté, psom a nehádzte svoje perly pred svine, aby ich nohami nepošliapali, neobrátili sa proti vám a neroztrhali vás.

cenné niekomu, kto si to nevie vážiť²⁹. Stretávame sa s ňou nielen v slovenčine, češtine (*házet perly sviním*) či ruštine (*метать бисер перед свиньями*), ale aj v ďalších jazykoch.²⁹

PJ *Viera hory prenáša* [Mt 17, 19-20; 21, 21-22]³⁰ je ďalšou parémiou, v súvislosti s ktorou slovenský lingvista F. Kočiš³¹ hovorí o významovej deviácii, a to v prípade alternácie lexikálneho komponentu viera/láska v jej zložení, teda pri podobe *Láska hory prenáša*. Podľa neho ide o nepresný či svojvoľný **výklad Nového zákona**. Odvolávajúc sa na Prvý list Korinťanom [13, 2], autor cituje pasáž, v ktorej sa láska v súvislosti so silnou vierou spomína v inom pretexte: „A keby som mal dar proctva a poznal všetky tajomstvá a všetku vedu a keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo.“ Záver pretextu Hymnus na lásku [13, 13] znie: „A tak teraz ostáva viera, nádej, láska, tieto tri; no najväčšia z nich je láska.“ Nazdávame sa, že v tomto prípade nejde ani tak o deviáciu,³² ako skôr o kontextuálnu motiváciu na báze citovaných slov sv. Pavla v Prvom liste Korinťanom, ktoré sa stali impulzom k tomu, aby v **komponentovom zložení** frázy alternovala lexéma *viera* s **lexémou láska**. Zrejme aj pod tlakom politického režimu, keď boli nežiaduce akékoľvek filiácie na náboženstvo, sa práve táto podoba frekventovane uplatňovala – a dosiaľ je vo vedomí slovenských používateľov jazyka, ako to dokladujú publicistické texty Slovenského národného korpusu (verzia prim-9.0-public-inf), podstatne živšia ako variant s komponentom *viera* (cca 4-násobne vyšší výskyt). Pri nahliadnutí do lexikografických diel nachádzame túto parémiu v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2. zv., v rámci hesla *hora* aj *láska*) v podobe *Láska hory prenáša*, t. j. „Ľúbostný cit prekoná všetky prekážky“ (je pravdepodobné, že sa v slovenskom lexikografickom spracovaní v dosiaľ nevydanom zväzku pod heslom *viera* objaví aj vo variantnej podobe), v Peciarovom *Slovníku slovenského jazyka* (1. zv.)³³ je pri hesle *hora* zachytená vo variantných podobách *Láska/viera hory prenáša*. V *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* (4. zv.) sa s významom ‚zdolávanie všetkých prekážok‘ stretneme pri samostatných heslách: *láska – Láska hory přenáší; víra – Víra hory přenáší*.³⁴ V **Большом словаре русских пословиц найдемe túto parémiu len v súlade s pramennou bázou** Evanjelia podľa Matúša pod príslušným heslom **вера – Вера горами двигает**.³⁵ Príslušné lexikografické diela tak dosvedčujú, že variantné podoby sú – na rozdiel od ruštiny – v slovenskom i českom jazyku prítomné.

K novozákonným textom, k dvom evanjeliám (Evanjelium podľa Matúša, Evanjelium podľa Lukáša) sa viažu ďalšie dve do nášho výskumu zaradené jednotky, a to parémia vychádzajúca z podobenstva o svadbe kráľovho syna *Mnoho [je] povolaných, [ale] málo vyvolených* [Mt 22,14 //

²⁹ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. – Балакова, Д. – Вальтер, Х. et al.: Лепта библейской мудрости. А – О [Том 1], с. d., s. 40-41.

³⁰ Keď boli učeníci s Ježišom sami, pristúpili k nemu a spýtali sa ho: Prečo sme ho nemohli vyhnať my?“ On im povedal: „Pre svoju malú vieru. Veru, hovorím vám: Ak budete mať vieru ako horčičné zrno a poviete tomuto vrchu: »Prejdi odtiaľto ta!« – prejde. A nič vám nebude nemožné.“ [Mt 17, 19-21] // Ježiš im na to povedal: „Veru, hovorím vám: Ak budete mať vieru a nebudete pochybovať, urobíte nielen to, čo sa stalo s figovníkom, ale keby ste aj tomuto vrchu povedali: »Zdvihni sa a hoď do mora,« stane sa to. A dostanete, o čo budete s vierou prosiť v modlitbe.“ [Mt 21, 21-22]

³¹ Kočiš, F.: Významové deviácie biblických frazeologizmov, с. d., s. 203.

³² Vo vzťahu k deviáciám biblických frázem J. Mlacek (Cez poznávanie k používaniu biblických frázem v súčasnej komunikácii, с. d., s. 143) zdôrazňuje, že pre ich chápanie a adekvátne uplatňovanie je určujúci „*prístup k ich významovým a pragmatickým rozmerom, aby sa teda z jednotky nevy pustilo to, čo je jadrom jej významu a platnosti, alebo aby sa naopak do nej nevložilo niečo také, čo by narušovalo jej sémantické alebo pragmatické kvality, prípadne aby sa jednotka nevkladala do celkom nevhodných súvislostí. Až takéto prípady by mohli vyznieť ako tie F. Kočišom spomínané a odmietané deviácie biblickej frazeológie.*“

³³ Peciar, Š. (red.): Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s. Dostupný na: http://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html

³⁴ Čermák, F.: Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné, с. d., s. 423, 959.

³⁵ Мокиенко, В. М. – Никитина, Т. Г. – Николаева, Е. К.: Большой словарь русских пословиц. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2010, с. 112.

Lk 14, 24]³⁶ a parémia *Kto nie je s nami, je proti nám* [Mt 12, 30 // Lk 11, 23].³⁷ **V súvislosti s druhou uvedenou jednotkou treba poznamenať, že sa stala, ako je známe, ideologickým heslom v boji s triednym nepriateľom, heslom spájaným s predchádzajúcim režimom. A dosiať sa v publicistických textoch stretávame práve s **takouto indikáciou**. Na demonštráciu uvidíme aspoň pár príkladov z textov Slovenského národného korpusu (v ukázkach sme kurzívou vyznačili inkriminovanú odvolávku):**

- ...ale v duchu *stalinského hesla* „Kto nie je s nami, je proti nám“ sa na riadiace posty, napr. na okresných a obvodných úradoch životného prostredia dosadzujú osoby v rozhodujúcej miere podľa dominantného kritéria straníckej príslušnosti či poslušnosti. (Sme, 08. 06. 1995)

- Vzápätí to kosi verejne prirovnal k tomu *starému komunistickému sloganu* Kto nie je s nami, je proti nám. (Domino Fórum, 2001, roč. 5, č. 39)

- *Staré bolševické heslo* „Kto nejde s nami, ide proti nám“ akosi začína získavať novú tvár a tisíce fanúšikov. (Sme, 12. 11. 2009)

V troch evanjeliách (Evanjelium podľa Matúša, Marka a Lukáša) ako citát Ježiša učeníkom nachádzame parémiu **Lahšie prejde ťava uhom ihly, ako...** [Mt 19, 24 // Lk 18, 25 // Mk 10, 25].³⁸

Vo všetkých štyroch evanjeliách [Mt 13, 57 // Mk 6, 4 // Lk 4, 24 // Jn 4, 44]³⁹ sa možno stretnúť s pretextom parémie *Nikto nie je doma prorokom* (hoci nie v identickej podobe, aká je ustálená v súčasnom paremiologickom fonde).

Posledná parémia zaradená do nášho výskumu je spätá s poučnými knihami Novej zmluvy (apoštolské listy), konkrétne s Druhým listom Solúncanom – *Kto nepracuje, nech nejde* [2 Sol 3, 7-10].⁴⁰ Aj pri nej došlo oproti pretexts k formálnym a s nimi aj významovým zmenám – zámerne preto v poznámke pod čiarou uvádzame širší kontext pramennej bázy. V súlade s F. Kočíšom si totiž myslíme, že vynechanie modálneho slovesa v prvej časti súvetia *Kto nechce pracovať...* posúva daný význam od odsudku príživníctva/parazitizmu do iných sfér – menovaný autor⁴¹ hovorí dokonca o „sociálnej lži“.

Predstavenie biblických kontextov, s ktorými sa príslušné paremiologické jednotky spájajú, nemá v tomto príspevku za cieľ len dokladovať ich biblické motivačné usúvzťažnenie ako také: príslušné pretexts možno vnímať aj ako príklady, ktoré súčasne (aspoň parciálne) konkretizačne načrtávajú i kontúry obrazu o mnohotvárnosti tejto pramennej zviazanosti, mnohorakosti a diferencovanosti týchto vzťahov (porov. v tejto súvislosti viaceré prístupy lingvistov k vnútornej kategorizácii/typologizácii biblických frazém vo vzťahu k biblickému pretexts). A smerom k nášmu sociolingvistickému výskumu má táto mnohorakosť biblických filiácií ešte jedno špecifické vyznenie, a to ako súčasť istej poznatkovej bázy či širšej kultúrnej rozhladenosti používateľov jazyka a v kontexte ich reflexie kultúrno-historického vývinu spoločnosti, ktorý sa odráža i v jej jazyku. Avizovaním hľadiska súčasných používateľov jazyka tak už signalizujeme prechod k ďalšej časti nášho príspevku a k tej

³⁶ Lebo mnoho je povolaných, ale málo vyvolených. [Mt 12, 30] // Lebo hovorím vám, že ani jeden z tamtých mužov, čo boli pozvaní, neokúsi moju večeru. [Lk 14, 24]

³⁷ Kto nie je so mnou, je proti mne, a kto nezhrmažďuje so mnou, rozhadzuje. [Mt 12, 30; Lk 11,23]

³⁸ Lahšie je ťave prejsť cez ucho ihly, ako boháčovi vojsť do Božieho kráľovstva.

³⁹ A pohoršovali sa na ňom. Ale Ježiš im povedal: „Proroka si všade uctia, len nie v jeho vlasti a v jeho dome.“ [Mt 13, 57] // Ježiš im povedal: „Proroka si všade uctia, len nie v jeho vlasti, medzi jeho príbuznými a v jeho dome.“ [Mk 6, 4] // A dodal: „Veru, hovorím vám: Ani jeden prorok nie je vzácny vo svojej vlasti.“ [Lk 4, 24] // Lebo sám Ježiš sa osvedčil, že vo svojej vlasti prorok nemá úctu. [Jn 4, 44]

⁴⁰ Veď sami viete, ako nás treba napodobňovať, lebo sme nežili medzi vami neporiadne, ani sme nejedli niečí chlieb zadarmo, ale vo dne v noci sme ťažko a namáhavo pracovali, aby sme nikomu z vás neboli na ťarchu. Nie že by sme na to nemali právo, ale chceli sme vám seba dať za vzor, aby ste nás napodobňovali. Veď aj keď sme boli u vás, prikazovali sme vám toto: Kto nechce pracovať, nech ani nejde.

⁴¹ Kočíš, F.: Významové deviácie biblických frazeologizmov, c. d., s. 202.

skutočnosti, že nie všetky paremiologické jednotky s prívlastkom biblickej súčasní používateľa (slovenského, českého a ruského) jazyka za jednotky biblickej aj považujú (miera respondentmi pociťovanej/uvedomovanej biblickej filiacie pri jednotlivých jednotkách biblického pôvodu je rozdielna), a teda že kognitívny, resp. kognitívno-psychologický rámec ich percepcie ako jednotiek biblického pôvodu u súčasných používateľov jazyka nie je rovnaký⁴² (pozri ďalej). Napokon, ako vo všeobecnom rámci vo vzťahu k biblickej frazeológii konštatuje J. Mlacek⁴³, „mnohé jednotky z tohto okruhu prešli v staršej aj novej histórii sekularizačnými premenami, takže pri mnohých spomedzi nich (...) bežný používateľ jazyka vôbec nevníma ich pôvodnú spätosť s danou sférou.“

Sociolingvistický výskum – kultúrna a frazeologická/paremiologická kompetencia

Ako sme v úvode nášho príspevku uviedli, vo vzťahu ku kognitívnej kompetencii respondentov dotazníkových interjazykových výskumov bolo našim zámerom sledovať tak ich kultúrnu kompetenciu⁴⁴ reprezentovanú schopnosťou identifikovať pramennú bázu pôvodu frazém, spojitosť s biblickým pretextom, ako aj ich frazeologickú kompetenciu (sumárne výsledky týkajúce sa všetkých 80-tich frazém sú uvedené v monografiách, ktoré spomíname v úvode nášho príspevku). Vrátiac sa ku kľúčovým slovám J. Mlacka: „*Cez poznávanie k používaniu biblických frazém v komunikácii*“, musíme zdôrazniť, že viaceré naše pozorovania potvrdili v tomto smere ich relevantnosť – či už išlo o sledovanie úzu našich respondentov (badateľné to bolo najmä pri vyhodnocovaní frazeosémantickej kompetencie – schopnosti vysvetliť význam danej jednotky), alebo pri uplatňovaní sledovaných parémii v písaných textoch (bližšie v štúdiu Baláková – Kováčová),⁴⁵ t. j. kultúrna kompetencia je, zdá sa, do istej miery aj komplementárnym faktorom kompetencie frazeologickej. Ako ukázali výsledky výskumu publikované v našej monografii *K výskumu biblickej frazeológie*⁴⁶ (intra-/interjazykový cezgeneračný pohľad), kontinuálne nedostatky používateľov boli v tomto smere markantné v reláciách oboch sledovaných aspektov.⁴⁷

⁴² Niekoľkokrát v texte napríklad spomíname isté pociťované či priamo uvedomované ideologické zafarbenie parémii *Kto nie je s nami, je proti nám a Kto nepracuje, nech neje*. Ich kognitívno-psychologické percepčné usúvzťažnenie ako výraziva socialistického režimu našlo svoj priemet v nízkej miere percepcie ich biblickej motiváčnej väzby. V iných prípadoch sa do miery poznania/nepoznania biblických súvislostí môže premietat' aj „viaczdrojovosť“ istých jednotiek, ktoré respondentom môžu byť známe aj z iných, nielen biblických pramenných zdrojov, spomeňme napr. *Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne* [okrem biblických starozákonných textov je známa z antických zdrojov (Ezop, Cicero...) a vyznačuje sa výrazným folklórnym charakterom] či *Oko za oko, zub za zub* (ako právna zásada je tento výrok známy z viacerých starovekých právnych kódexov, k najznámejším z nich patrí Chamurapiho zákoník).

⁴³ Mlacek, J.: *Cez poznávanie k používaniu biblických frazém v súčasnej komunikácii*, c. d., s. 143.

⁴⁴ Pri sledovaní základných cieľov nášho výskumu sa vo vzťahu k respondentskej schopnosti usúvzťažniť jednotky s biblickými textami (identifikácia ich biblického pôvodu) ako koncepčne potrebné ukázalo zvoliť označenie, ktoré by v danej schopnosti respondentov postihlo nesporne prítomný rozmer ich rozhladenosti, zorientovanosti v kultúrnych reláciách istého typu. Tento akcentačný moment nás preferenčne nasmeroval k využitiu označenia kultúrna kompetencia, a teda k predstaveniu respondentskej schopnosti identifikácie (v našom prípade biblického) pôvodu knižných frazém ako jej (parciálnej) súčasti. Označenia frazeologická (v jej rámci paremiologická) a kultúrna kompetencia sa tak vzťahujú na dve hľadiská zastúpené v našom výskume, k hľadiskám, ktoré reflektujú respondentské poznanie, porozumenie, používanie frazém a parémii (súčasť frazeologickej/paremiologickej kompetencie) na jednej strane a uvedomovanie si ich biblických filiacii (súčasť kultúrnej kompetencie) na strane druhej.

⁴⁵ Baláková, D. – Kováčová, V.: *Biblické frazémy v ústnych a písaných komunikátoch*. In: Kravčák, P. a kol. (eds.): *Komunikačné paradigmy v lingvistiky a žurnalistiky*. Ružomberok: Verbum (v tlači).

⁴⁶ Baláková, D. – Kováčová, V.: *K výskumu biblickej frazeológie*, c. d., 234 s.

⁴⁷ Výsledky výskumu cezgeneračného kontinua intrajazykového/interjazykového slovensko-českého boli v reláciách *pars pro toto* (parémie) z celého súboru 80-tich frazém zaradených do dotazníka podrobne prezentované (vrátane frazeosémantickej kompetencie) v stiahnutých D. Balákovy a V. Kováčovej. Bližšie pozri: Baláková, D.: *Kultúrne dedičstvo Biblie v parémiách I* (z výsledkov slovensko-českého lingvistického výskumu). In: Kolberová, U. – Mizerová, S. (eds.): *Parémie národů slovanských IX*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2019, s. 169-181; Kováčová, V.: *Kultúrne dedičstvo Biblie v parémiách II* (z výsledkov slovensko-českého lingvistického výskumu). In: Kolberová, U. – Mizerová, S. (eds.): *Parémie národů slovanských IX*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2019, s. 183-196.

Predtým, ako sa zameriame na interjazykovú komparáciu kultúrnej a paremiologickej kompetencie na strane slovenských, českých a ruských natívnych hovoriacich, predstaviteľov mladej generácie, smerom k nášmu súboru 17-tich parémií, všimneme si spomínané kontinuálne problémy z aspektu kultúrnej kompetencie týchto troch jazykových vzoriek aj v rámci medzigeneračného porovnania (mladá – stredná generácia). V súlade s naším zámerom preto koncipujeme túto časť príspevku v nasledujúcej postupnosti: kultúrna kompetencia v kontinuu intrajazykovom (medzigeneračné porovnanie slovenské, české, ruské zvlášť); kultúrna kompetencia v kontinuu interjazykovom (komparácia kontinua intrajazykového v interjazykových reláciách); kultúrna kompetencia mladej generácie v interjazykovom prieniku; paremiologická kompetencia mladej generácie v interjazykovom prieniku. V súvislosti s medzigeneračnou komparáciou treba uviesť, že pokiaľ ide o respondentské vzorky mladej slovenskej, českej i ruskej generácie, tie sú kompatibilné svojou vzdelanostnou úrovňou (ide o poslucháčov vysokých škôl – filológov). Pri strednej generácii sme takúto kompatibilitu dosiahnuť nemohli,⁴⁸ avšak – ako sa ukázalo – aj napriek tomu možno v dosiahnutých výsledkoch pozorovať isté konvergentné tendencie tak z hľadiska intrajazykového, ako aj interjazykového.

Kultúrna kompetencia v kontinuu intrajazykovom

Súbor 17-tich parémií prezentujeme na základe výsledkov (vyjadrených v percentách), a to konkretizujúco v pozíciách 5-tich parémií najčastejšie spájaných s biblickými pretextami, a naopak, 5-tich pre respondentov najmenej zdrojovo priezračných jednotiek. Budeme ich postupne prezentovať v poradí: slovenská, česká a ruská respondentská vzorka v intrajazykovej medzigeneračnej prienikovej zhode.

Ak sa pozrieme na rebríček poradia sledovaných parémií zo slovenského medzigeneračného pohľadu, tak na prvých piatich priečkach sú zhodne oboma slovenskými generáciami (mladou i strednou) uvádzané tri z nich: *Viera hory prenáša; Mnoho [je] povolanych, [ale] málo vyvolených; Nielen samým chlebom je človek živý*. Ešte výraznejšia zhoda – až pri piatich PJ – je zrejماً na posledných piatich priečkach, t. j. pri PJ, ktoré respondenti medzigeneračne zhodne nespájajú s východiskovým biblickým prameňom: *Kto nie je s nami, je proti nám; Kto nepracuje, nech neje; Kto seje viator, zožne búrku; Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne; Všetko má (chce) svoj čas*.

Podobné medzigeneračné zhody vyказuje aj posudzovanie vybraných parémií českými respondentmi. Opäť uvádzame najskôr PJ z prvých piatich priečok – mladá aj stredná generácia biblický pôvod zhodne signalizuje pri 4 PJ: *Víra hory přenáší; Zakázané ovoce nejvíc chutná; Nikdo není doma prorokem; Oko za oko, zub za zub*. Medzigeneračný súlad v nízkej miere pocit'ovania/ uvedomovania si biblických motivačných súvislostí sa týkal dvoch PJ: *Všechno má (chce) svůj čas; Neházejte perly sviním*.

Sledovanie medzigeneračného súladu pri ruských respondentoch potvrdzuje spoločné tendencie generačných respondentských vzoriek vo vzťahu k posudzovaným parémiám: v prípade päťice PJ z popredných priečok sa zhoda týkala troch – *Запретный плод сладок; Всему своё время [и время всякой вещи под небом]; Не хлебом единым жив человек*; z päťice najmenej pramenne priezračných z pohľadu respondentov štyroch PJ – *Кто ищет, тот всегда найдёт; Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня); Кто не работает, тот [да] не ест; Не рои (не копай) другому яму, сам в неё попадёшь*.

⁴⁸ Strednú generáciu (vek 40 – 60 rokov) reprezentujú natívni používatelia jazyka, v diferencovanom zastúpení z hľadiska dosiahnutého vzdelania (slovenskí respondenti: stredoškolské 80 %, vysokoškolské 20 %; českí respondenti: základné 20 %, stredoškolské 65 %, vysokoškolské 15 %; ruskí respondenti: stredoškolské 26 %, vysokoškolské 74 %).

Kultúrna kompetencia v kontinuu interjazykovom

Ako z prehľadu uvedených PJ vyplýva, isté konvergentné tendencie prejavujúce sa v intrajazykovom medzigeneračnom porovnaní možno badať aj pri interjazykovej komparácii výsledkov jednotlivých respondentských vzoriek, a to:

- z prvej päťke PJ rebríčka (PJ najzreteľnejšie spájané s Bibliou)
  - medzi slovenskými a českými respondentmi pri PJ *Viera hory prenáša // Vira hory přenáší*
  - medzi českými a ruskými respondentmi pri PJ *Zakázané ovoce nejvíc chutná // Запретный плод сладок*
- z posledných priečok (PJ minimálne spájané s biblickým prameňom)
  - medzi slovenskými a českými respondentmi pri PJ *Všetko má (chce) svoj čas // Vsechno má (chce) svůj čas*
  - medzi slovenskými a ruskými respondentmi pri PJ *Kto nie je s nami, je proti nám // Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня); Kto nepracuje, nech neje // Кто не работает, тот [да] не ест; Kto druhému jámu kope, sám do nej (s)padne // Не рои (не копай) другому яму, сам в неё попадёшь.*

Kultúrna kompetencia mladej generácie v interjazykovom prieniku

V nasledujúcej medzijazykovej komparácii sa na dosiahnuté výsledky pozrieme detailnejšie len pri mladej slovenskej, českej a ruskej generácii, pretože, ako sme spomenuli už skoršie, ide o vekovo a vzdelanostne kompatibilné vzorky respondentov (vysokoškolskí študenti profesijne sa profilujúci ako filológovia). Pozornosť budeme venovať percentuálnej úspešnosti tej-ktorej respondentskej vzorky jednak vo vzťahu k celku (celému súboru 17-tich paremiologických jednotiek), jednak konkretizujúco smerom k jednotlivým parémiám.

Úspešnosť posúdenia súboru ako celku zo strany českej a slovenskej mladej generácie je zhodná (34 %) – v porovnaní s ruskými respondentmi (15 %) teda cca dvojnásobná. Percentuálny rozptyl (od najmenej s pramennou bázou spájanou jednotkou až po parémiu zdrojovo najpriazrivejšiu z pohľadu respondentskej vzorky) bol v rozmedzí 10 – 62 % u slovenských respondentov, 0 – 81 % u českých a 2 – 60 % u ruských probandov. Konkretizujúco: na krajných póloch u slovenských vysokoškolákov sa ocitli parémie *Všetko má (chce) svoj čas* (10 %) verzus *Viera hory prenáša* (62 %), u českých vysokoškolákov jednotky *Kdo druhému jámu kopá, sám do ní padá* (0 %) verzus *Vira hory přenáší* (81 %) a u ruských probandov *Не рои (не копай) другому яму, сам в неё попадёшь* (2 %) verzus *Запретный плод сладок* (60 %).

V nasledujúcom prehľade uvedieme tie parémie (aj s konkrétnymi percentuálnymi údajmi), ktoré boli pre predstaviteľov mladej generácie väčšinovo pramenne priezračné (minimálne 51 % respondentov pociťovalo ich pramenný súvis s Bibliou):

- slovenskou vzorkou boli takto posúdené štyri PJ – *Viera hory prenáša* (62 %); *Mnoho [je] povolaných, [ale] málo vyvolených* (61 %); *Kto hľadá, nájde* (53 %); *Nielen samým chlebom je človek živý* (52 %); pre úplnosť uvádzame pod čiarou aj poradie ostatných PJ v percentuálnom zostupnom poradí 49 – 10 %;⁴⁹
- českí respondenti sa na biblickom pramennom východisku väčšinovo zhodli pri troch PJ – *Vira hory přenáší* (81 %); *Zakázané ovoce nejvíc chutná* (58 %); *Nikdo není doma prorokem* (52

⁴⁹ *Zakázané ovoce najviac chutí; Nikto nie je doma prorokom; Lahšie prejde ľava uchem ihly, ako...; Oko za oko, zub za zub; Lavá ruka nevie, čo robí pravá; Ako kto seje, tak žne; Kto mečom bojuje, mečom zahynie; Nehádzte perly sviniam; Kto nie je s nami, je proti nám; Kto nepracuje, nech neje; Kto seje vietor, zožne búрку; Kto druhému jámu kope, sám do nej spadne; Všetko (chce) svoj čas.*

%) ; podobne ako v predchádzajúcom prípade uvádzame aj poradie tých, ktoré sa nachádzali v percentuálnom pásme 48 – 0 %;⁵⁰

• celkovo nižšia úspešnosť (15 %) pri identifikácii pramennej bázy zo strany ruských respondentov napovedá, že percentuálne hodnoty konkrétnych parémií sú v porovnaní so slovenskými a českými vzorkami porovnateľne nižšie, väčšinovo sa ruskí respondenti zhodli na spätosti s Bibliou len pri jednej PJ – Запретный плод сладок (60 %); aj poradie zvyšných 16-tich malo podstatne nižší percentuálny rozptyl (26 – 2%).⁵¹

Paremiologická kompetencia mladej generácie v interjazykovom prieniku

Vybraný súbor 17-tich parémií budeme sledovať, ako sme avizovali, aj z druhého aspektu – z aspektu frazeologickej či paremiologickej kompetencie respondentov, t. j. v komparácii *znalosť – neznalosť*, ako aj *znalosť aktívna* verzus *znalosť pasívna*. Pri pohľade na celkovú úspešnosť troch jazykových vzoriek (aj v tejto časti príspevku intencionalne cieľime pozornosť na mladú generáciu, vysokoškolských filológov) v rámci dichotómie *znalosť – neznalosť* možno konštatovať, že najlepšie výsledky dosiahli ruskí respondenti, keďže percentuálny pomer bol 90 % (odpovede *poznám*) : 10 % (odpovede *nepoznám*), nasleduje mladá česká generácia s hodnotami 82 % : 18 % a tretia priečka úspešnosti patrí slovenským respondentom s pomerom 79 % : 21 %.

V nasledujúcom prehľade paremiologickej kompetencie v rámci každej jazykovej vzorky sústredíme pozornosť na jednotlivé parémie konkretizujúco nielen z hľadiska ich *znalosti* respondentmi, ale budeme si všimáť aj pomer aktívnej a pasívnej znalosti (odpovede *poznám, používam; poznám nepoužívam*). Často sa totiž na vysokom percente posúdenia znalosti parémie podieľala práve pasívna zložka poznania, t. j. odpovede typu *poznám, nepoužívam*. Naším zámerom tak bolo aj zistiť, ktoré parémie sú súčasťou aktívneho úzu predstaviteľov súčasnej mladej slovenskej, českej a ruskej generácie a do akej miery sú tieto preferenčné tendencie interjazykovo zhodné či odlišné. Pri prezentácii výsledkov respondentských vzoriek budeme postupovať nasledujúcim spôsobom: predstavíme percentuálny diapazón znalosti posudzovaného súboru parémií, všimneme si konkrétne parémie na opačných póloch jeho škály (najznámejšie a najmenej známe) a poukážeme na aktívnu/pasívnu zložku znalosti pri jednotlivých parémiách.

a) Na slovenskej strane sa znalosť respondentov (jej aktívna i pasívna zložka spolu) pohybuje pri jednotlivých parémiách v rozpätí 49 – 100 %. K parémiám najznámejším (hodnota 100 %) patria tri: *Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne; Oko za oko, zub za zub; Zakázané ovocie najviac chutí*. O percento menej (99 %) mala parémia *Kto hľadá, nájde*, za ňou nasledovala jednotka *Všetko má (chce) svoj čas* (98 %). Zároveň možno konštatovať, že pri všetkých uvedených parémiách výrazne [najvýraznejšie pri PJ *Všetko má (chce) svoj čas*] prevládala aktívna znalosť nad pasívnou, čo znamená, že sú stabilnou súčasťou úzu slovenskej mladej generácie. Na opačnom póle známosti sa ocitla parémia *Lahšie prejde ťava uchoh ihly, ako..., ktorú označilo ako im známu len 49 % opýtaných*.

⁵⁰ *Oko za oko, zub za zub; Kdo mečem bojuje, mečem zahyne; Nejen(om) chlebem je člověk živ; Mnoho je povolanych, [ale] málo vyvolanych; Co člověk (jak kdo), zaseje, to také sklídí; Kdo nepracuje, ať nejí; Levá ruka neví, co dělá pravá; Kdo není s námi, je proti nám; Snáze projde velbloud uchem jehly, nežli...; Všechno má (chce) svůj čas; Kdo seje vítr, sklídí bouři; Neházejte perly sviním; Kdo hledá, najde; Kdo druhému jámu kopá, sám do ní padá.*

⁵¹ *Всему своё время [и время всякой вещи под небом] / Всему свой час и время всякому делу под небесами; Вера горами движет (двигает); Не хлебом единым жив человек / Не о хлебе едином жив будет человек; Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем...; Нет (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём); Кто сеет ветер, пожнёт бурю; Много званых, [но] мало избранных; Взвешив меч – от меча (мечом) погибнут; Кто с мечом к нам войдёт, от меча и погибнет; Oko za oko, zub za zub; Не мечите бисера перед свиньями; Левая рука не ведает (не знает), что делает правая; Кто ищет, тот всегда найдёт; Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня); Что посеешь, то и пожнёшь; Кто не работает, тот [да] не ест; Не рои (не копей) другому яму, сам в неё попадёшь.*

Menšinou znalosťou sa vyznačuje aj PJ *Nikto nie je doma prorokom* (necelých 50 %). Obe uvedené jednotky sú zároveň z hľadiska aktívnej znalosti (poznám, používam) minimálne využívané. Pre ostatné jednotky (uvádzame ich pod čiarou zostupne) platí, že aj pri nich má na celkovom percente poznania výrazný podiel pasívna znalosť (poznám, nepoužívam).⁵²

b) Analýzu sledovaného súboru z hľadiska paremiologickej kompetencie českej respondentskej vzorky opäť začíname znalosťou (aktívnou i pasívnou), t. j. jej rozpätím 40 – 100 %. V porovnaní so slovenskými respondentmi sa 100-percentná hodnota týkala viacerých parémií, a to piatich: *Všetchno má (chce) svůj čas; Kdo hledá, najde; Oko za oko, zub za zub; Zakázané ovoce nejvíc chutná; Kdo druhému jámu kopá, sám do ní padá*. Poradie za nimi zaujali dve parémie, ktoré sa rovnako ako uvedených päť vyznačujú prevažujúcou aktívnou zložkou nad zložkou pasívnou, a to jednotky *Co člověk (jak kdo), zaseje, to také sklídí* (92 %) a *Víra hory přenáší* (87 %). K najčastejšie v úze českých respondentov aktívne uplatňovaným PJ patrí parémia *Zakázané ovoce nejvíc chutná*. Na opačnom póle sa ocitla jediná parémia – menšinou znalosťou (len 40 % opýtaných k nej priradilo odpoveď poznám – zároveň však s prevládajúcou špecifikáciou nepoužívam) sa vyznačuje PJ *Nikdo není doma prorokem*. Ako v prípade slovenských výsledkov aj pri českých uvádzame i poradie ostatných parémií, pri ktorých zhodne možno konštatovať, že respondentom sú síce známe, ale značný podiel na ich znalosti má najmä pasívna znalosť, ktorá prevláda nad znalosťou aktívnou.⁵³

c) Ruskí respondenti posúdili z aspektu znalosti konkrétne PJ v rozpätí 44 – 99 %. Na rozdiel od výsledkov predchádzajúcich respondentských vzoriek v tomto prípade ani jedna parémia nevykázala 100-percentný hodnotový podiel. Podobne ako pri predchádzajúcich analýzach výsledkov slovenských a českých respondentov uvedieme tie parémie, pri ktorých preukázateľne dominuje aktívna znalosť nad znalosťou pasívnou. Ide o jednotky *Запретный плод сладок* (celková úroveň znalosti 99 %); *Что посеешь, то и пожнешь* (98 %); *Кто не работает, тот [да] не ест* (96 %); *Кто ищет, тот всегда найдёт*; *Око за око, зуб за зуб*; *Не рой (не копай) другому яму, сам в неё попадёшь* (všetky tri 95 %); *Всему своё время [и время всякой вещи под небом] / Всему свой час и время всякому делу под небесами* (94 %); *Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня)* (92 %). Spomedzi nich k najčastejším v úze ruských vysokoškolákov uplatňovaným parémiám patrí, podľa dosiahnutých výsledkov, jednotka *Всему своё время [и время всякой вещи под небом]*. Na opačnom póle – menšinová miera znalosti – sa ocitla jediná parémia, a to *Нет (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём)* s hodnotou 44 % (na tomto výsledku pritom participovala prevládajúca pasívna znalosť). Ostatné PJ uvedené pod čiarou (zostupne podľa miery znalosti) sa všetky bez výnimky vyznačujú prevládajúcou pasívnou zložkou nad aktívnou.⁵⁴

Kultúrna a paremiologická kompetencia mladej generácie – komparácia

Nasledujúca prezentácia kompletného súboru skúmaných parémií prináša detailnejší pohľad na isté konvergentné/divergentné tendencie zaznamenané u predstaviteľov slovenskej, českej a ruskej mladej generácie v sledovaných reláciách:

⁵² *Kto nie je s nami, je proti nám; Kto nepracuje, nech nejde; Ako kto seje, tak žne; Lavá ruka nevie, čo robí pravá; Viera hory prenáša; Kto mečom bojuje, mečom zahynie; Nehádzte perly sviniam; Mnoho je povolaných, málo vyvolených; Nielen samým chlebom je človek živý; Kto seje vietor, zožne búрку.*

⁵³ *Kdo není s námi, je proti nám; Snáze projde velbloud uchem jehly, nežli...; Kdo mečem bojuje, mečem zahyne; Levá ruka neví, co dělá pravá; Mnoho je povolaných, [ale] málo vyvolených; Neházejte perly sviním; Nejen(om) chlebem je člověk živ; Kdo nepracuje, ať nejd; Kdo seje vítr, sklídí bouři.*

⁵⁴ *Взявшие меч – от меча (мечом) погибнут / Кто с мечом к нам войдёт, от меча и погибнет; Не хлебом единым жив человек; Не о хлебе едином жив будет человек; Кто сеет ветер, пожнёт бурю; Не мечите бисера перед свиньями; Вера горами движет (движает); Левая рука не ведает (не знает), что делает правая; Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем...; Много званных, [но] мало избранных.*

- schopnosť respondentov identifikovať pôvod jednotlivých parémii (kultúrna kompetencia) – v záujme prehľadnosti parémie kategorizujeme na základe symbolov (uvádzame ich ako prvý údaj pred parémiami, t. j. pred lomkou) reprezentujúcich príslušné pásmo podľa dosiahnutého percenta, a to od parémii minimálne či menšinovo spájaných s Bibliou (0 – 25 % ○○○; 26 – 50 % ●○○) po jednotky, pri ktorých si respondenti súvislosť uvedomovali väčšinou (51 – 75 % ●●○; 76 – 100 % ●●●);

- paremiologická kompetencia so zacielením na aktívnu znalosť (symbol ●) – verzus pasívnu znalosť (symbol ○; príslušné symboly uvádzame pred parémiami za lomkou).

Jednotlivé parémie v súbore sú zoradené na základe symbolu za lomkou, t. j. najskôr uvádzame jednotky, v znalosti ktorých je prevládajúcou aktívna zložka (aktívne uplatňovanie jednotiek v úze respondentov), za nimi parémie s prevažujúcou pasívnou znalosťou a v závere jednotky vyznačujúce sa v medzijazykovom porovnaní rozdielnymi respondentskými charakteristikami vo vzťahu k ich aktívnej a pasívnej znalosti.

Určenie biblického pôvodu/paremiologická kompetencia

○○○/● Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne

○○○/● Kdo druhému jámu kopá, sám do ní padá

○○○/● Не рой (не копай) другому яму, сам в неё попадѣшь

○○○/● Všetko má (chce) svoj čas

○○○/● Všetchno má (chce) svůj čas

●○○/● Всему своё время [и время всякой вещи под небом] / Всему свой час и время всякому делу под небесами

●●○/● Kto hľadá, nájde

○○○/● Kdo hledá, najde

○○○/● Кто ищет, тот всегда найдѣт

●○○/● Oko za oko, zub za zub

●○○/● Oko za oko, zub za zub

○○○/● Oko за око, зуб за зуб

●○○/● Zakázané ovocie najviac chutí

●●○/● Zakázané ovoce nejvíc chutná

●●○/● Запретный плод сладок

○○○/○ Kto seje vietor, zožne búrku

○○○/○ Kdo seje vítr, sklídí bouři

○○○/○ Кто сеет ветер, пожнѣт бурю

●○○/○ Nehádzte perly sviniam

○○○/○ Neházejte perly sviním

○○○/○ Не мечите бисера перед свиньями

●●○/○ **Lahšie prejde ťava uchom ihly, ako...**

○○○/○ Snáze projde velbloud uchem jehly, nežli...

○○○/○ Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем...

- /○ Kto mečom bojuje, mečom zahynie
- /○ Kdo mečem bojuje, mečem zahyne
- /○ Взявшие меч – от меча (мечом) погибнут / Кто с мечом к нам войдёт, от меча и погибнет

- /○ **Ľavá ruka nevie, čo robí pravá**
- /○ Levá ruka neví, co dělá pravá
- /○ Левая рука не ведаёт (не знает), что делает правая

- /○ Nikto nie je doma prorokom
- /○ Nikdo není doma prorokem
- /○ Неть (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём)

- /○ Mnoho [je] povolaných, [ale] málo vyvolených
- /○ Mnoho povolaných, [ale] málo vyvolených
- /○ Много званых, [но] мало избранных

- /○ Nielen samým chlebom je človek živý
- /○ Nejen(om) chlebem je člověk živ
- /○ Не хлебом единым жив человек / Не о хлебе едином жив будет человек

- /○ Kto nie je s nami, je proti nám
- /○ Kdo není s námi, je proti nám
- /● Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня)

- /○ Kto nepracuje, nech neje
- /○ Kdo nepracuje, ať nejí
- /● Кто не работает, тот [да] не ест

- /○ Ako kto seje, tak žne
- /● Co člověk (jak kdo) zaseje, to také sklídí
- /● Что посеешь, то и пожнёшь

- /○ Viera hory prenáša
- /● Víra hory přenáší
- /○ Вера горами движет (двигает)

Z prehľadu je zrejmé, že v rámci kultúrnej kompetencie, ako aj paremiologickej kompetencie (so zacielením na používateľsky aktívne/pasívne využívanie parémii v úze) sú prevládajúce výrazné konvergentné medzijazykové tendencie.

Pokiaľ ide o kultúrnu kompetenciu, tak minimálne pri rozlíšení väčšinová identifikácia biblického pôvodu – menšinová identifikácia tejto pramennej bázy sa všetky tri jazykové respondentské vzorky zhodli pri 9 parémiách: tieto parémie nedosiahli ani 50-percentnú hodnotu úspešnosti identifikácie východiskového prameňa (pozri symboly ○○○/●○○ uvedené pred každou parémiou zo zoznamu). Aj pri pohľade len na percentuálne najnižšie pásmo (symbol ○○○; 0 – 25 %) badať spoločné interjazykové tendencie: všetky tri jazykové vzorky doň začlenili svojimi odpoveďami tri parémie – *Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne // Kdo druhému jámu kopá, sám do ní padá // Не рої (не копай) другому яму, сам в неї попадешь; Kto seje vietor, zožne búrku // Kdo seje vítr, sklídí bouři // Кто сеет ветер, пожнёт бурю; Kto nie je s nami, je proti nám // Kdo není s námi, je proti nám // Кто не*

s nami (не со мною), тот против нас (против меня); a aspoň dve respondentské vzorky boli v takomto súlade pri ďalších štyroch z nich: *Všetko má (chce) svoj čas // Všechno má (chce) svůj čas; Neházejte perly sviním // Не мечите бисера перед свиньями; Snáze projde velbloud uchem jehly, nežli... // Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем...; Kto nepracuje, nech neje // Кто не работает, тот [да] не ест.*

Ešte výraznejšiu mieru interjazykových konvergencií možno badať pri druhom sledovanom aspekte – pri paremiologickej kompetencii. Najskôr sa pozrieme na vzťah *znalosť – neznalosť* parémii v rozlíšení *väčšinovo – menšinovo* (porov. aj predchádzajúcu časť príspevku). Nadpolovičná väčšina (51 % a viac) zo všetkých troch jazykových vzoriek považuje za známe 15 parémii – spoločnou menštinovou znalosťou sa vyznačuje jedna PJ *Nikto nie je doma prorokom // Nikdo není doma prorokem // Нет (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём)*. Zostáva teda jediná PJ, pri ktorej vidieť výraznejšiu diferenciu jednej jazykovej vzorky oproti dvom zvyšným – ide o parémiu **Lahšie prejde ťava uhom ihly, ako...**, znalosť ktorej bola u slovenských respondentov menšinová, kým u českých a ruských probandov väčšinová.

Výrazné konvergentné tendencie sú evidentné aj pri detailnejšom pohľade na *znalosť* v rozlíšení *aktívna* verzus *pasívna* (v zozname parémii označená symbolmi ●/○). Všetky tri jazykové vzorky zhodne k aktívnej zložke svojho úzu zaradili 5 parémii (v našom zozname sú uvedené ako prvé), k pasívnej zložke 8 parémii. Len pri posledných 4 jednotkách uvedených v súbore vidíme isté odlišnosti:

- znalosť pasívna dvojjazyková slovensko-česká [*Kto nie je s nami, je proti nám // Kdo není s námi, je proti nám; Kto nepracuje, nech neje // Kdo nepracuje, аť неї*] verzus aktívna ruská [Kто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня); Кто не работает, тот [да] не ест];
- znalosť pasívna dvojjazyková slovensko-ruská [*Viera hory prenáša // Вера горами движет (двигает)*] verzus aktívna česká [*Víra hory přenáší*];
- znalosť aktívna dvojjazyková česko-ruská [*Co člověk (jak kdo) zaseje, to také sklídí // Что посеешь, то и пожнешь*] verzus pasívna slovenská [*Ako kto seje, tak žne*].

Pokiaľ ide o vyhodnotenie aktívneho využívania sledovaných parémii zo strany jednotlivých jazykových vzoriek (opierajúc sa o dotazníkové hodnotenie svojho jazykového správania respondentmi: odpovede používam/nepoužívam), prvenstvo patrí ruským respondentom – zo 17-tich sledovaných parémii k ich aktívnemu úzu patrí 8 jednotiek, aktívna znalosť českých respondentov sa vzťahuje na 7 a slovenských na 5 parémii.

Pred záverom príspevku sa ešte niekoľkými poznámkami pristavme pri vybraných aspektoch nášho výskumu. Vychádzame v ňom zo známej skutočnosti, že pre lingvistické úvahy o súčasnej živosti frazém/parémii, o ich známosti a komunikačnej relevantnosti cenný zdroj informácií (popri možnostiach, ktoré aktuálne pre bádateľské účely širšie roztvárajú národné korpusy) poskytujú práve (zatiaľ stále nemnohé) sociolingvistické empirické výskumy frazeologického zamerania. Internacionálny charakter frazeologického/paremiologického dedičstva Biblie nám pritom umožnil využiť potenciál sociolingvistického prieskumu v širšom slovanskom rozmere, a teda s dosahom nielen pre slovenskú, ale aj pre slovanskú konfrontačnú frazeológiu. A ako predstavený pohľad na konkrétnych príkladoch dokladuje, spoločné frazeologické/paremiologické biblické dedičstvo v príslušných jazykových spoločenstvách (ako súčasť jazykového fondu slovenského, českého a ruského jazyka) žije svojim vlastným životom, v ktorom môžeme – vo vzájomnom porovnaní – identifikovať tak konvergentné, ako aj divergentné znalostné i používateľské reakcie reprezentantov troch slovanských kultúrno-jazykových spoločenstiev.

Záver

Biblická frazeológia ako akumulátor tradičnej náboženskej a knižnej kultúry bez ohľadu na politické kataklizmy nepodľahla – povedané slovami autorov ruského výkladového slovníka

biblizmov⁵⁵ – násilnej совлантизации (ako je dnes širšie známe, biblické dedičstvo dokonca našlo svoj reflex aj v idiolekte V. I. Lenina či J. V. Stalina). Potvrzuje sa tak skutočnosť, že „*sila jazyka je silou kultúry a naopak*“⁵⁶ – dôkazom toho bola napr. aj slovenská mediálna sféra z 80. rokov 20. stor. Ako vyplynulo z výskumu K. Markovičovej,⁵⁷ vychádzajúceho z analýzy textov stranického denníka Pravda (tlačového orgánu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska), v skúmaných novinárskych prejavoch sa z celkového počtu frazém uplatnených počas mesiaca október 1988 vyskytlo 113 jednotiek biblického pôvodu – vrátane parémií *Ako kto seje, tak žne; Kto hľadá, nájde; Kto seje viator, zožne búrku; Nikto nie je doma prorokom; Všetko má (chce) svoj čas*. Je zrejmé, že kultúrne jazykové dedičstvo Biblie sa uplatňovalo (nielen) v písaných textoch kontinuálne a – ako vyplýva aj z našich pozorovaní – žije aj v úze súčasných používateľov jazyka bez ohľadu na fakt, či si spätosť týchto jednotiek s východiskovým prameňom uvedomujú alebo neuvedomujú. Na záver treba dodať, že rovnako ako iné frazeologické jednotky podliehajú zásahom zo strany používateľov jazyka, uplatňujú sa v podobách nielen variantných, ale aj rôzne aktualizovaných. V tomto ohľade je preto zaujímavé sledovať aj ich – mlackovsky povedané – „tváre“, čomu sa však budeme venovať v niektorom z ďalších príspevkov...

Pramene

Biblia online. Slovenská biblická spoločnosť. Dostupný na: <<https://biblia.sk/>>

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupný na: <<http://korpus.juls.savba.sk>>

Paroemias of Biblical Origin in Interlinguistic Slavic Context (Based on the Material from the Results of International Sociolinguistic Research)

Dana Baláková – Viera Kováčová

The paper is based on the results of international sociolinguistic research of the questionnaire type focusing on several aspects of the heritage of the Bible in phraseology. It also included a selected sample of 17 paroemiological units. The paper presents the knowledge (level of knowledge – Ignorance of these units) and user (application – non-application of these paroemias in speech) reactions of the representatives of three Slavic cultural and linguistic communities (Slovak, Czech and Russian), and that in both intergenerational (young generation – middle generation) and generational (young generation Slovak, Czech and Russian) comparisons. In addition to the phraseological or paroemiological competence of contemporary users of the relevant Slavic languages (knowledge and communicative application of paroemias), the article also specifically emphasizes the biblical background of these units. This aspect is represented in the article in two ways: on the one hand through the concretization of their source connections (connection with individual parts of biblical texts); on the other, through the results of sociolinguistic research (the ability of respondents to determine their biblical origin). The different rate in which the respondents perceived/were conscious of the biblical origin of individual units proves that the cognitive, or rather the cognitive-psychological framework of their perception as units of biblical origin by the contemporary users of the language is not the same.

⁵⁵ Мокиенко, В. М. – Лилич, Г. А. – Трофимкина, О. И.: Толковый словарь библейских выражений и слов, с. д., s. 3.

⁵⁶ Dolník, J.: *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram, 2012, s. 10.

⁵⁷ Markovičová, K.: *Biblická frazeológia v denníku Pravda v roku 1988*. In: Walter, H. – Mokijenko, V. M. – Baláková, D. (eds.): *Die slawische Phraseologie und die Bibel. Slavjanskaja frazeologija i Biblija. Slovenská frazeológia a Biblia*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2013, s. 132-138.